

Szócs Katalin

Fokos (VI.)

6. Az íj és a nyíl

Az íj a legrégebbi időkben az Ég Úrnőjének a jele. Először az egyiptomi Nut (Neith, Eneth) ábrázolásainál jelenik meg. Nut jele két B betűben egymást keresztező nyíl. A nyíl végein a Jupiter bolygó jele. Az egyiptomi teremtésmondában Nu Istenanya szülte a világot és magát a Napot is. A nyíl később a görög Artémisz és a római Diana kísérőjele lett. Egyiptomban az életet adó folyó neve, a Nilus nem véletlenül az istennőt és jelképét idézi. Nyíl szavunk található az istennő vizének nevében.

Az íj kozmikus jelkép is, mert az íj íve a Nap égi útját követi. Az életfát megjelenítő Tejút egyik végén van a Nyilas csillagkép. A mi népi hagyományunkban ott található csodaszarvasunk Enetje is. Ezáltal az íj a Nap-, az Ég- és a villámistenségek velejárója. Erre utal a régi magyar *istennyila* elnevezés, amellyel a villámot nevezték.

A teremtésmítoszokban a fénysugarak, a fénynyilak oszlatják el a sötétséget a teremtés kezdetén: „Legyen világosság!” — mondta az Úr kezdetben, a végén „szegre akasztotta íját” (*Ter 1,3; 9, 13-16*). A Nap nyilai akkor a fizikai élet létrehozását segítették elő, tehát teremtő funkciót is elláttak.

Az íj és a nyíl kettős funkciót lát el a fizikai és a lelki-szellemi világban egyaránt: a nőelvű íj és a hímelvű nyílvesző együttese. Ilyenképp hasonlít a kettős funkciójú fokoshoz.

A nyíl egyes népek áldozati rítusához is odatartozott, akárcsak a fokos. Az áldozati lényt sok helyen nyíllal lőtték le.

A régi mítoszokban az íj és a nyíl kettős szimbólum. A nyíl kilövése születést és lélekküldést is jelent. Az egyiptomi istennőt a Nap nyilai, sugarai termékenyítik meg. Nem véletlen, hogy Artemis és Diana nyilas Holdistennők egyben a szülő nők védnökei is.

A keleti népeknél az íj és a nyíl szakrális meditációs eszköz.

A távol keleti népek a villámot szintén a termékenységgel hozták kapcsolatba. Indra és Visnu hindu istenségek a villám urai. Az ősi népeknél nemcsak a napsugarak, hanem a villám is a Teremtő jelképe volt. A szikrázó égi tűz az ég erőinek

---

---

a földre lejövését jelenti, akár a napsugarak. A föld felett elvonuló vihar az ég és föld násza. (7.)

Az etruszok is a villámokat isteni üzenetnek vették, és jellegük szerint más-ként értelmezték. Így kapcsolódik az *istennyila* elnevezés a villámhoz is.

A segítés, a varázslás eszköze kezdetben a nyíl, íj lehetett. A Biblia is említi a nyíl-jóslást (Ez. 21, 21). Az egyiptomi mitológiában a napisten, Apollon hatalmában volt a jóslás tudománya, melyet a Nap jelével, a körrel és nyíllal, vagy annak változataival szemléltettek. A szibériai sámánok dobján és rajzolatain is felismerhetők ezek a jelek. Ma gyerekeink úgy éneklék, hogy „sípval, dobbal, nádi hegedűvel”.

A Holdnak, mint az éjféle Napnak szintén szakrális jellege volt.

A villámlást istennyilának nevezzük. Az égi hatóerő villám formájában nagyon is érzékelhető az ember által. Hatalmas ereje okán nem véletlen, hogy az ember az égi erőhöz sorolta. Világunkban az energia minden formája örvénylő mozgás. Maga az anyag rezgési energiája is örvénylő. Az atom kisebb részeinél a modern fizika kimutatta, hogy előrehaladásuk spirális úton történik. E tudás kapcsán állhat elő az a kínai hiedelem, hogy a villám kígyózó vonalában őserőket, sárkányt vél felfedezni. Ismeretes, hogy a kínai sárkány a termékeny eső jelképe.

Népünk hagyományában a nyári zápor és a villám Illés szekérének zaja. Az íj szavunk a gyökere az Illyés névnek. A villámlás hirtrendszerünkben is megjelenik, mint szent tűz, melyet csak megtisztult lelkű táltos tud uralni. Szibériai hiedelem szerint a villám okozta tüzet csak a tej oltja el. Ugyanis a tej táltos eledel, akárcsak a mi meséinkben.

A meteorhullást az ember villámként érzékeli. Az égi vasból, a ménkőből készült fokos, szigony, kalapács, lándzsa ugyancsak kettős célt szolgált: az élet fenntartásához szükséges élelem megszerzését és védelmi célokat. Amulettként az abban való hit magát az emberi lelket is védte.

Átvitt értelemben a villámlás a megvilágosodás jelképe. Erkölcsi értelemben a villám megtisztít. Ahogy nálunk a mennydörgés Isten szava, úgy a majáknál a villámlás az égre írt isteni üzenet. Altáji hagyomány szerint a villámsújtotta élőlényt és helyet szentnek tekintették. A néphitben máig is fennmaradt a szellemi erővel való kapcsolata az *isteni szikra* kifejezésben.

A hun teremtésmondában szerepet kap a nyíl, mint a fényenergia hegyének a jelképe: „A mi világunk a mi Napunkkal, Holdunkkal, Földünkkel, csillagainkkal nem voltak mindig. Nekik van kezdetük. Helyükbe kezdetükig nem volt semmi és e Semmi magába foglalta a Valamit is, a Nemlét a Létet.

Nem volt idő, mert mozgás sem volt, sem szél, sem hossz, sem mély, sem magas, mert távolság sem volt.

A Semmi-Valami pedig sűrű volt, nehéz és kemény. Annyira kemény a Semmi-Valami, hogy a fény hegye is beletörött.

Hét világ Ügyelő Ura, végtelen Körül- Ég- Ősünk, aki akkor még más világok ura volt, nem asszony, nem férfi, de nőtény Ősrost, hímségnek is alkotója. Akkor még az EGY egy vala, az egyben messziről fekete vadrécének nézte és ráriasztott zengő nyílával, röptében látandó. Ama világtalan világ meg sem moccan.

Ekkor Körül- Ég- Ősünk, Yotengrit, az első istenség, minden világ Vizeinek Ura, minden világ köreinek Ügyelője, fénysugárból hasított nyilat bocsájtja feléje égi íjáról, de nyila hegye beletörött a Semmibe. Ekkor kisujjából, maga-maga anyagából készített nyilával ama fekete vadrecére nyilazván, likat ütött az az önmagában végtelen, mégis kicsi Semmi-n, mely egyben a Valami is volt. Az pedig átcsorogva önmagán kettévált Létre és Nemlétre.” (43.)

A fizikai és szellemi világ együtt létezik, egymástól elválaszthatatlan és kölcsönösen hat egymásra. A férfi elvű nyílvesző a napsugarak, a villámlás termékenyítő erejét jelképezi, de egyben gyógyító jelleggel is bír. Kevert világunkban benne hat a nyíl pusztító ereje is. A görög népi mitológiában Apollón napisten nyilai a napsugarak gyógyító és pusztító erejét is jelentik.

Világunkban a lelki-szellemi fejlődés csak úgy lehetséges, ha a ható és befogadó, a férfi és női elvű adottságaink egymást kiegészítve, együtt harmonikusan fejlődnek mindaddig, amíg tökéletes spirált nem alkotnak. Ezáltal valósulhat meg a nyíl, a villám lényegi tartalma, mint a megvilágosodás jelképe. A villám kígyózó vonalát megjelenítő ostor nem véletlenül található az egyiptomi hieroglifákon a fáraó kezében. Világunkban az energia terjedése és megnyilvánulási formája spirális, melynek haladási iránya lehet felfelé tartó, de lehúzó örvény is. Ezért tartja úgy a néphagyomány, hogy a villám is, akár a nap nyilai, kettősséget foglalnak magukban: mindkettő teremtő és pusztító hatalom is egyszerre. „Ki jó úton jár kétkedik, mérlegel, meggyőződik. / Nem hiszi, ez így van maradandón / Az úgy van kétségbevonhatatlanul. / Ami tegnap jó volt, ma rossz lehet, / S ami ma jó, tegnap rossz, / Vagy nem korba való.” (43.)

A legendák szerint taoista megvilágosodottakon villám halad át, és ha azt kiállják, elnyerik a halhatatlanságot. (7)

Az indiai hagyományban a nyíl a *titkos tanítás*, az upanisad szimbóluma, mely az örökkévaló elv, a bráhman értésének eszköze: „Íjad legyen az upanisad nagy fegyvere, / tedd nyílvesződül az imádságot reá, / feszítsd meg Erre irányuló gondolatod, / és a cél Ez, a nem múló bráhman legyen.” (*Mundaka upanisad*, II. 23.)

Ugyancsak az indiai Káma öt nyila az ember öt érzékét jelöli. Siva nyila is öt élű.

Kolozsváron a főtéri Wass ház homlokzatán három nyílveszőt tartalmazó díszítés áll, alatta a nyilat szájában tartó ökörfej. A nyílveszők két oldalán megtalálható az egyensúly Nap-Hold együttese is.

A nyíl, mint a megvilágosodás jelképe Japánban is megtalálható. A távol-keleti gondolkodásban a nyíl kapcsolatot teremt az íjász és a cél között.

A japán szamuráj szellemiségben az íjászat, a kjudo a meditáció és az önfegyelem gyakorlásának egyik formája. Az íj azonosulásra törekszik a kilőtt nyállal: „Ismerd meg önmagad.”

Az íj és a nyíl az olyan uralkodók jelvénye, akik egyben népük fegyveres vezetői is. A trónra lépő harcos uralkodó egy-egy nyilat lőtt ki minden égtáj felé, jelezvén, hogy országát megvédi minden evilági és másvilági ellenséggel szemben.

Ez a szokás a kínai uralkodói hagyományban is megtalálható. A visszahullt nyilat, akár a villámcsapást isteni büntetésként fogták fel.

Az égbolton több íjász és nyilas csillagkép ismeretes. A legismertebb, az általunk Nyilasnak nevezett csillagkép nyilának a hegye a Sirius csillagára, az Orionra irányul, pontosabban az Orion lábára. Ezért történhet meg, hogy a lábán sebzett hős mítosza több népnél is fennmaradt. Nyilas népnek tartották és tartják a magyart nem csak sebes nyilaiért. A rovásos történetírás szerint a Szíriuszról kapunk segítséget, tanítást a földi élethez.

Mi magyarok Nyilas-nép vagyunk. A nyíl a magyar hagyományban Hunor és Magor fegyvere.

Őseink az íj markolatát a két oldalán ovális csontból készült díszítéssel borították be. Úgy készítették el az íjat, hogy az alsó karja rövid legyen, másként nem lehet hátrafordulva, vagy jobb oldalon előre nyilazni. „E módszer Magyarországon került a legnyugatabbra. A kínaiak is az íjászatot a sztyeppék lovasaitól tanulták.” (24.)

Őseink szervezett közösségét a honfoglalás előtti vérszerződésben Tíz nyíl szövetségnek nevezték. (39.) Honfoglalás után a kirepített nyíl által adott méret adta meg az egyén birtokjogát. A gyimesi magyarok földterületeiket ma is nyílnak nevezik.

A nyílvesző útvonala kiszámíthatatlan. Őseinknél régen a jövendölés egyik eszköze a nyíl volt. Már Hérodotosz ír a szkíta sámán Abariszról, aki a napisten nyilán körbepülsz a világot. A sámándobot sok helyen a sámán íjának nevezte, mely a sámánt az égbe röpíti.

A fokos és az íj egymás mellett is megjelenik. A szkíta ághoz sorolt kultúrkörbe tartozó, iráni ezüsttálon egy fokost és egy íjat tartó vadászt láthatunk a turulmadár lábainál.

Szibériai rokonaink több dolgot árörökítettek. Egyes sámándob alakja is felnyilazott íjra emlékeztet, ahogy kirajzolja az égi félköröket és az állatövet. (2.)

A vadászat ősi mesterség, mely az élet fenntartására szolgált. Egy nyilas vadász látható a mongóliai sziklarajzon és a csernigovi ivókürtön.

A Bibliában a nyíl és a villám többféle értelmezésben jelenik meg. Az Ószövetségben a villám a Szent Szellem megjelenésének kifejezője (*Kiv 19,16*) és Isten tüzes nyila (*Jób 1,16*). Az Újszövetségben ugyancsak a Jelenésekben az Isten jelenlétére utal (*Jel 4,5*). Az Apokalipszis lovasai közül az elsőnek nyíl és íj van a kezében (*Jel 6*). Izajásznál a prófétálás erejére utal: „Mind a hegyes nyíl, olyanná tett” (*Iz 49,2*).

A „nappal repülő nyilak” a nap sugarai (*Zsolt 9,15*).

Érthető, hogy Pál apostol a gonosz tüzes nyilát említi, amelyet a hit pajzsával lehet elhárítani (*Ef 6,16*).

Az Ószövetség kusitáknak nevezi az íjat feszítő népet: „Vágtassatok lovak! ... ti pajzzsal felvértezett kusiták, ti Lúdból való, íjat feszítő férfiak” (*Jer 46,9*).

Nemcsak a kusiták, a szkíták és a hunok, hanem honfoglaló őseink is megőrizték a nyilazás szakértelmét. A kora középkori népvándorlások után a nyilat Isten büntetésének is értelmezték, akár csak az ostort. Attila volt *Isten ostora*. Később Európa egy része így imádkozott: „A magyarok nyilaitól ments meg uram minket.” Kezdetben a nyíl az uralkodók jelképe volt, akár az oroszlán. A vadászó avar, vagy hun fejedelem mellett már megjelenik az oroszlán is.

A nyilat helyettesítő dárda, kopja is az uralkodói jelvények közé tartozik. Így ábrázolják Szent Istvánt a koronázási paláston vagy a nagyszentmiklósi magyar aranykincsen a fejedelmet. A kopjához néha lobogó is tartozik.

A honfoglaló magyaroknál a sírba tett nyílvesszők száma az elhunyt férfi rangját jelezte. (5.)

A régi vadászjelenetek ábrázolásánál megjelenik a nyílvessző. Ilyen az Árpád-korból származó kisbényi oszlopfőn található kőfaragás rajzolata.

A középkorban a Jupiter bolygót ábrázolják nyilazóként, ahogy a kolozsvári Csízióban megjelent 1592-ben. Tudvalevő, hogy a magyarok bolygója Jupiter. Ugyanez a bolygó volt Nut egyiptomi istennő jelében.

Szép nyilas díszítés található a kolozsvári főtéren található épület homlokzatán. A régi istennő bikafejének szájában nyíl van elhelyezve, fölötte a mezopotámiai kultúrkör hármásának ábrázolása: a Nap, Hold és a csillag szintén nyilak között.

A keresztény ábrázolásokban a hét nyíl vagy a hét törő Mária hét fájdalmát jelöli.

Nyíl a jelvénye Borromei Szent Károlynak, Szent Kristófnak, akiről lepattantak a rálőtt nyilak, a nyilazást túlélő Szent Sebestyénnek. Nyíl Szent Egyed, Szent Krisztina, Szent Orsolya vértanúságának eszköze. A nyíllal átfúrt szív az Isten iránti mély szeretet szimbóluma Szent Ágoston és Avilai Szent Teréz ábrázolásain.

A keresztény népi hagyományban a nyíl a járványos betegségek jelképe, valamint a kasza mellett a halál jele.

A középkori allegóriákban a zsinatokon való Egyetértést, a Concordia-t nyíl-köteg jelképezte.

Dante Isteni színjátékában visszatér a nyíl isteni eredetének gondolata és ereje. Itt a világegyetem rendjének középpontja Isten: „a jelzett Rendnek célja s orma”, s mindenfelé „áramlik az új erejével röpítve, melynek minden vesszője megpihen a Jelben.” (*Paradicsom, I, 125-126.*)

Népmeséinkben a szerencsét próbálni induló királyfik a kilőtt nyíl után indulnak útnak. Sokszor a kilőtt nyíl jelentette a végzetet, az ítéletet. A magasba lőtt nyíl a bűnös fejére visszahullva tesz igazságot.

A szerelmi és a leíró költészet gyakran használja e jeleket: „Áldottak ... az új és nyíl, melyekből sebet szereztem” (Petrarca: Áldott a nap); „Vagy te egészséges, én pedig lenyílt / szerelem nyila miatt” (Balassi: Alter inventio: A fülemülének szól). Kölcsey Hymnusában a villám égi figyelmeztetés: „S elsújtád villámodat / Dörgő fellegedben.” Petőfinél a villámcsapás a dicsőséges halál szimbóluma: „Legyek fa, melyen villám fut keresztül” (Egy gondolat bánt enge-

met); Arany János lángnyíllal képzelte el Isten: „Az öreg Istennek adassék tisztelet, / Ki hadszekéren jár magas felhők felett. / Megűzi a rosszat lángtollú nyilával, / Jókra viszont jót ad két teli markával” (Buda halála); Weöres Sándor az ősi hithez tér vissza: „Ős oltár tüze, villám, ég-föld egybefogója” (Egy sugallathoz).

7. A fokos és a nyíl békéje

A XVIII. században Saint Germain a keresztény tanok elmélyítésére kidolgozta a „Háromszoros Bölcsességét”. Írásában a hermeszi tanok éledtek újra. Saint Germain, mint Rákóczy sarj, népünk kultúrköréhez tartozik. Bejárta a világot Párizstól Kalkuttáig, több élő és holt nyelvet beszélt. A lélek megtisztulásának útját vizsgálta. Azt vallotta, hogy a tökéletesség nem adomány, hanem szívós, kitartó munka eredménye. (8.) Leírását maga készítette rajzokkal illusztrálta. Lelki utazásának közepénél a rajzain megjelenik a nyíl. A lélek megtisztulásával beáll a belső egyensúly. A ható és befogadó elv egyensúlyának szükségét, a megkoronázott oroszán pár kiegyensúlyozott uralmát szemlélteti a jobb és bal nyíl, a fejlettebb lelkiséget a koncentrikus körökben található három egymást metsző körrel és fokossal szemlélteti. Nem lehet véletlen, hogy a tibeti tanok a bölcsességet és a fejszét egyazon szóval, pradzsná-val jelölik, többek között éles és átható volta miatt. Bölcsesség nélkül üresek vagyunk, bölcsességgel a birtokunkban van, amit a kezünkbe fognunk, hirdeti a tibeti tan. (16.)

Jelképes értelemben a fokos egyes népeknél nemcsak a belső békét, hanem az egymással harcoló törzsek közötti háború végét is jelenti. Az indiánok igazi békepipája, a tomahawk szintén fokos fejben végződik, míg lyukas nyelén keresztül szívják meg. A fokos fejénél található üregbe helyezik a füveket.

A földbe vágott fejsze a béke felajánlásának a jele. Mi úgy mondjuk, hogy elásta a csatabárdot. Nem lehet véletlen, hogy az indiánok békepipája is fejsze alakú.

A platóni szakrális geometriában az egymásban létező és egymást metsző és mandorlát alkotó körök az élet teremtésére és értelmére utalnak. (17.) Pláton a régebbi korok bölcsességéből meríthetett ihletet.

Az atlantiszi Toth smaragdtábláin (19.) ez olvasható: „Három a kör (vagy állapot) a létben: / A Fény köre (állapota), hol nem lakik más, csak Isten, / És csak az Isten jut azon át; / A káosz köre (állapota), ahonnan a halálból minden dolog életre kel; / A tudatosság köre (állapota), melyben az életből minden életre pattan.”

A fejlett szellemiség szimbolikus velejárója a koncentrikus és egymást metsző körök. A körök negyedelésével alakul ki a körbe írt kereszt. A körbe írt egymást keresztező szerszámok minden nép hagyományában szakrális jelentéssel bírnak.

Az emberbe be van oltva a tanuláshoz szükséges megújulási erő. Szeretettel, odafigyeléssel tudatossága növekszik a földi tapasztalatain keresztül. Minden együttérzéssel teli gondolat, szó és cselekedet növeli a benne mozgó szeretetet. Érzelmei sötétjében a szeretet tisztább fénye rendet teremt. Ez örömet, fényt hoz az életébe. A Smargdtáblák erre figyelmeztetnek: „Tudd, hogy lelked előbb

meg kell tisztítanod a sötétségtől, / Hogy a fény kapuján átkelhess. / Sötétbe rejtve, szimbólumokkal fátyolozva / Találd meg a kapuhoz vezető utat” (*Toth Smaragdtáblái*).

A történeti korok során a népi eszközök, szerszámok szakrális díszítő elemként jelennek meg. A fokos és a nyíl Nap-Hold ábrázolásként megtalálható a szkíta műkincseken és egyes újkori címeren. Felségjelként és szakrális értelemben jelenik meg mind a kettő, mind az ókori, mind a mai népi vagy templomi díszítményeken.

Irodalom

1. Graves R.: *A görög mítoszok*. Európa Kiadó, Budapest, 1970. 114. o.
2. Hoppál M., Jankovics M., Nagy A., Szemadám Gy.: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, 2000.
3. Zbrujeva A. V.: A Káma menti népesség vilásképe az időszámításunk előtti első évezredben. In: Hoppál M.: *Emo-art és (nép) művészet szemiotika*. Budapest, Népművészeti Intézet. 12-26.
4. Balassa I., Ortutay Gy.: *Magyar néprajz*. Corvina Kiadó, Budapest, 1979.
5. László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete*. Magyar Élet, 1944, Budapest.
6. Bíró L.: *Kerek Isten fűje*. Szerzői kiadás, 2001.
7. Pál J., Újvári E.: *Szimbólumtár*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
8. Saint Germain: *Legszentebb Trinozófija*. Hermit Kiadó, 2000.
9. Gömöri J.: Lovas népek vaskohászata Pannóniában. 1985, In: *Szombathy V. Az őshazától a Kárpátokig*. Panoráma, Budapest. 314-359.
10. *A köztés lét könyve*. Európa Kiadó, 1986. 173.
11. Kállay I.: A pogány magyarok vallása. 1978. In: Diószegi V.: *Az ősi magyar hitvilág*. 72-139, Gondolat, Budapest.
12. Falvay K.: *Boldogasszony*. Tertia, Budapest, 2001.
13. Badiny J. F.: *Jézus király a pártus herceg*. Budapest, 1998. 44.
14. Doppelfield B.O.S.B.: *Szimbólumok*. Pannonhalma, 1998.
15. Varga G.: *A magyarság jelképei*. Írástörténeti Kutatóintézet, Budapest, 1999.
16. Csögyam T.: *Cselekvő meditáció*. Édesvíz Kiadó, Budapest, 2000. 98.
17. Melchizedek D: *Az élet virágának ősi titka*. Mandala Véda, Budapest, 2001.
18. Márton V.: *A sumér kultúra története*. Miskolci Bölcsész Egyesület, 2000.
19. *Az atlantiszi Toth smaragdtáblái*. Mandala Véda, Budakeszi, 2001.
20. Mason B. S.: *The book of Indian-crafts and Costums*. Barners Co, 1946, USA.
21. Dayton J., Daytonn A.: *Minerals, metals*. Glanzing and Man, London, 1977.
22. Podrucki C., Kalata C.: *Metalurgia i udlenictvo*. Editura Slask, Katowice, 1976.
23. Sitchin Z.: *Az istenek városai*. Édesvíz Kiadó, Budapest, 1996.
24. Kiszely I.: *A magyarok eredete és ősi kultúrája*. Püski, Budapest, 2000.

25. Dala László: *A tűz és az ember*. Budapest, 1962. 45.
  26. Gazda Klára: *Isten kovácsa*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 2003, Kolozsvár. 11.
  27. Fülöp Zsigmond: *A bölcsék köve*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1957.
  28. Kerpely A.: *Pécb Antal emlékezete*. Akadémiai Értesítő, Budapest, 1897.
  29. Kerpely A.: *Adatok a vas történetéhez Magyarországon a XIX. század elejéig*. Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, 1898.
  30. Edvi Illés A.: *A magyar gépgyártás és műszeripar története*. Technológiai Lapok, 1896. 10. 118.
  31. Heckenast G., Nováki Gy., Vastagh G., Zoltay E.: *A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban*. Budapest 1968.
  32. Rempert Z.: *Magyarország vaskohászata az ipari forradalom előestéjén*. Montan Press, Budapest, 1995.
  33. Noten v. F., Raymaekes J.: *Ősi vasolvasztás Közép-Afrikában*. Scientific American, IV., nr. 9, 1988, Tudomány, Budapest, 1988.
  34. Stamler I.: *Az ősi Somogyország*. Ungarisch Historischer Verein Zürich, 1993. 81.
  35. *A Nyolcadik Magyar Őstörténeti Találkozó Előadásai és Iratai*. Budapest—Zürich, 1999.
  36. Ipolyi A.: *Magyar mythologia*. Budapest, 1929.
  37. Baráth T.: *A magyar népek őstörténete*. Franklin Park, USA, 1993.
  38. Gömöri J.: *A pannóniai bucakohászat korai periódusai, különös tekintettel a Somogy megyei „őskohók”-ra*. Bányászati-kohászati-földtani Konferencia, Petroszény, 2004. május 20-23., EMT.
  39. Paáll Zoltán: *ARVISURA*. Püski Kiadó, 2002.
  40. Antal Mária: *A gyimesvölgyi csángómagyarok hiedelmei*. General Press Kiadó, Budapest, 2004.
  41. Mario Alinei: *Ősi kapocs. A magyar—etruszk nyelvrokonság*. Allprint Kiadó, 2005.
  42. Karácsony Molnár Erika: *Egy csíki farsangi szokás tárgyai*. Néprajzi Konferencia, Sepsiszlófalva, 2005. október 27-29.
  43. Máté I.: *Yotengrit*. Püski Kiadó, 2005.
  44. Kádár J.: *Népi csodás történetek, hiedelmek és szokások*. Pro-Armenia, Szamosújvár, 2000.
  45. Bíró Lajos: *Magyar halottaskönyv*. Frig Kiadó, Debrecen, 2006.
  46. Eliade Mircea: *Kovácsok és alkimisták*. Budapest, 2004.
  47. Bunta Magda: *Az erdélyi habán kerámia*. Kriterion, Bukarest, 1973.
  48. E. B. Székely: *Esszénus Béke Evangélium*. I-IV. Living Earth Kiadó, 1999.
  49. Jung K. G.: *Az alkímiai konjunkció*. Kötet Kiadó, Nyíregyháza, 1994.
  50. Szatmáry László: *Magyar alkimisták*. Budapest, Természettudományi Társulat, 1928.
  51. Tánczos Vilmos: *Csapdosó angyal*. Pro Print Kiadó, Csíkszereda, 1999.
  52. Hamvas Béla: *Scienta Sacra. II*. Medio Kiadó, Szentendre, 2000.
-